

JÄÄMISTÖ- SUUNNITTELU I PERITTÄVÄN JÄÄMISTÖSUUNNITTELU

Antti Kolehmainen – Timo Rabinä

ALMA TALENT ■ HELSINKI 2020

Tilaa Jäämistösuunnittelu I – Perittävän
jäämistösuunnittelukeinot -kirja Alma Talent Shopista:
shop.almatalent.fi

Copyright © 2020 Alma Talent Oy ja tekijät
Yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus

ISBN 978-952-14-4020-5
ISBN 978-952-14-4021-2 (verkkokirja)

Kansi: Outi Pallari
Taitto: Notepad Ay

Paino: BALTO print, Liettua 2020

Anna palautetta kirjasta: kustannustoimitus@almatalent.fi

Esipuhe

Jäämistösuunnittelu on terminä vakiinnuttamassa asemansa perhe- ja jäämistövarallisuutta koskevissa oikeuslähteissä. Virallislähteistä olemme löytäneet seuraavat neljä osumaa. Finlex-tietokannasta jäämistösuunnittelu-sanalla löytyy kaksi korkeimman oikeuden ratkaisua (KKO 2004:40 ja KKO 2013:13). Näistä merkittävämpi on tässä yhteydessä vuoden 2004 ratkaisu. Se koskee henkivakuutuksen edunsaajamääräyksen tulkintaa. Ratkaisussaan korkein oikeus toteaa:

”Kun otetaan huomioon henkivakuutustoiminnan laajuus ja siihen liittyvien taloudellisten etujen merkittävyys sekä se, että henkivakuutuksia voidaan käyttää *jäämistösuunnittelun* yhtenä keinona, ratkaistaessa kysymystä vakuutus sopimuslain soveltuvuudesta sopimukseen on tärkeää, että vakuutuksenottajien perusteltuja odotuksia mahdollisimman pitkälle suojataan.”

Hallituksen esityksessä 44/2001 eräiden avioliittoa ja perimystä koskevien kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvien säännösten uudistamisesta puolestaan löytyy seitsemän osumaa, joista tässä osuvimpia:

”Perintöoikeus on oikeudenala, joka koskettaa periaatteessa jokaista ihmistä. Testamentteja laadittaessa tai muuta *jäämistösuunnittelua* harjoittaessa asiantuntija-apua haetaan tavallisesti siitä ympäristöstä, jossa perittävä pysyväisluonteisesti asuu.”

”Kotipaikkaperiaatteen soveltaminen merkitsee näissä oloissa sitä, että asianajajat, jotka avustavat perittävää testamentin teossa ja muussa *jäämistösuunnittelussa*, kuten myös tuomioistuimet pääsevät soveltamaan sitä lakia, jonka he parhaiten tuntevat ja jonka ymmärtämiseen heidän koulutuksensa on tähdännyt.”

”Antamalla perittävälle mahdollisuus määrätä sovellettavasta laista autetaan perittävää toteuttamaan *jäämistösuunnitteluun* liittyviä tavoitteita.”

”Statuuttien yhteensovittamiseen liittyikin myös sellaisia seurauksia, jotka eivät ole toivottavia. Jos aviovarallisuus- ja perintöstatuutit kytetään yhteen siten, että perintöstatuutti seuraa aviovarallisuusstatuuttia, päädytään siihen, että avioliitossa olevalla perittävällä ei ole kelpoisuutta määrätä perimyksen sovellettavasta laista. Tämä voi huomattavasti vaikeuttaa *jäämistösuunnittelua*. Sovellettavaksi voi lisäksi tällöin tulla sellaisen valtion laki, esimerkiksi perittävän aviopuolison kansalaisuusvaltion laki, johon perittävällä ei ole mitään yhteyttä.”

Tuoreimmat kaksi mainintaa sisältyvät osakesäästötilin ja eräiden vakuutus tuotteiden tuloverotuksen uudistamista koskevaan hallituksen esitykseen 275/2018. Siinä perusteluiden kohdassa, jossa käsitellään kapitalisaatiosopimuksen luovutusvoittoverotusta koskevien säännösmuutosten heijastusvaikutuksia perintöverotukseen, todetaan muun ohella näin:

”Ehdotuksilla on vaikutuksia varakkaiden pesien *jäämistösuunnitteluun*, jossa valittaessa leskelle ja kuolinpesälle jaettava omaisuutta pyritään monesti huomioimaan se, minkä omaisuuden verokohtelu on edullista kummallekin osapuolelle. Leskelle pyritään siirtämään varoja, joiden luovutus on leskelle verovapaa, kuten vakituinen asunto, tai jossa vainajan hankintameno on mahdollisimman lähellä käypää arvoa. Vastaavasti kuolinpesälle pyritään siirtämään varoja, joissa hankintameno ja käyvän arvon ero on mahdollisimman suuri, koska jatkoluovutuksissa tulee sovellettavaksi perintöverotuksessa käytetty käypä arvo.”

”Ehdotukset poistavat oikeudellista epävarmuutta vähentäen vastaisia oikeusriitoja ja samalla selkeyttävät *jäämistösuunnittelun* reunaehjoja. Esimerkiksi pesän ulkopuolisten varojen käytössä laskettaisiin luovutusvoitto samalla tavoin kuin muunkin luovutusvoittoverotuksen piiriin kuuluvien varojen siirroista. Jäämistöosituksessa tulee ottaa huomioon monia asioita niin verotuksesta kuin muustakin lainsäädännöstä, sen vuoksi epävarmuus valintojen verokohtelusta vaikeuttaa ositukseen liittyviä valintoja. Tämän vuoksi on perusteltua pyrkiä mahdollisimman selvään ja ennustettavaan toimintaympäristöön.”

Näistä lainauksista ilmenevät jo varsin kattavasti jäämistösuunnittelun keskeiset elementit: perittävän, lesken ja muiden jäämistöön nähden osapuolen asemassa olevien tahdonvallan vapaus ja sääntelyn asettamat

rajoitteet, taloudelliset intressit ja niiden suojaaminen, keinovalikoimaan kuuluvat erilaiset instrumentit ja niiden yhteensovittaminen, asiantuntemus ja harkinta, riskit ja mahdollisuudet. Näistä lähtökohdista myös tämä teos on laadittu.

Ajatus jäämistösuunnittelua koskevan teoksen kirjoittamisesta syntyi alun perin noin kymmenen vuotta sitten, kun olimme asiantuntijoina Talentum Lakikoulutuksen järjestämässä jäämistösuunnittelua käsittelevässä seminaarissa. Tuossa seminaarissa paneuduttiin keskeisiin jäämistösuunnittelun keinoihin ja niihin liittyviin verokysymyksiin. Huomasimme, että eri oikeudenalojen voimat olisi syytä koota yhteen ja katsoa, mitä saisimme aikaan yhdistetystä näkökulmasta. Näin syntyi alan ensimmäinen suomalainen teos ”Jäämistösuunnittelu”, joka julkaistiin vuonna 2012.

Vuoden 2012 painoksen ilmestymisen jälkeen on tapahtunut paljon, mikä on synnyttänyt tarpeen teoksen uudelle painokselle. Lisäksi vuoden 2012 teoksesta oli pääosin rajattu pois lesken, perillisten ja testamentinsaajien harjoittama jäämistösuunnittelu, vaikka emme halunneetkaan jättää näitä kysymyksiä kokonaan käsittelemättä. Nyt käsillä olevan teoksen kirjoittamisprosessissa päädyttiin siihen, että tehdään kaksi erillistä teosta: ensimmäinen on teos ”*Jäämistösuunnittelu I – perittävän jäämistösuunnittelu*” ja toinen on pian julkaistava teos ”*Jäämistösuunnittelu II – lesken ja perillisten jäämistösuunnittelu*”. Jälkimmäinen teos tavallaan jatkaa siitä, mihin teossarjan ensimmäisessä osassa päädyttiin. Kun perittävä on kuollut eikä voi omilla tahdonilmaisuillaan enää vaikuttaa valintoihin, katse kiinnittyy niihin keinoihin, joita leskellä ja perittävän oikeudenomistajilla on käytössään.

Tässä teoksessa käsitellään siis niitä jäämistösuunnittelun keinoja, joilla *perittävä* voi vaikuttaa jäämistöönsä. Teos ei ole perinteinen perhe- ja jäämistöoikeuden kommentaari, eikä varsinkaan verosuunnittelua käsittelevä kirja. Olemme pyrkineet vastaamaan yksityis- ja vero-oikeudellisesta näkökulmasta perittävää askarruttaviin kysymyksiin: Mitä keinoja minulla on käytettävissä, kun haluan vaikuttaa jäämistööni? Mitä reunaehtoja sääntely asettaa toimilleni? Mitkä veronäkökohdat minun on hyvä erityisesti ottaa huomioon, kun toteutan tahdotani järjestää jäämistöäni? Lähestymistavasta johtuu, että odotamme lukijan hallitsevan näihin oikeudenaloihin liittyvät perusasiat.

Teoksen kirjoitusvastuu jakautuu osaamisalueidemme mukaisesti. *Antti Kolehmainen* on kirjoittanut teoksen perhe- ja jäämistöoikeutta ja *Timo Räbinä* verotusta koskevat osat. Olemme lukeneet ja kommentoineet toistemme tekstit, ja samalla pyrkineet varmistamaan asiasisällön yhteensopivuuden lukijaa parhaiten palvelevalla tavalla.

Siviilioikeuden dosentti, OTT *Tapani Lohi* on lukenut läpi teoksen ensimmäisen painoksen käsikirjoituksemme ja antanut sen johdosta arvokkaita kommentteja. *Tapanin* asiantunteva ja luotettava apu on auttanut meitä tekemään tästä teoksesta paremman. Asianajaja, OTT *Pekka Tuunaisen* kanssa käydyt keskustelut ovat selventäneet eräitä hankalia kuolinpesän velkasuhteisiin liittyviä kysymyksiä. Kiitämme *Tapania* ja *Pekkaa* ystävällisestä avusta. Vuosien aikana käydyt varojen siirtoverotusta koskevat keskustelut verotuksen oikaisulautakunnan puheenjohtaja *Janne Myllymäen* ja Tampereen yliopiston vero-oikeuden professori *Pekka Nykäsen* sekä useiden Verohallinnon asiantuntijoiden kanssa ovat rikastuttaneet tämän teoksen vero-oikeudellisia näkökulmia.

Alma Talentia kiitämme siitä, että se on ottanut tämän teoksen julkaistavakseen. Kustannustoimittaja *Inka Remonen-Niitepöldiä* kiitämme teoksen viimeistelyvaiheessa annetusta ammattitaitoisesta avusta ja joustavuudesta.

Hyvinkäällä ja Kuopiossa 13. päivänä heinäkuuta 2020

Antti Kolehmainen

Timo Räbinä

Sisällys

Esipuhe	V
Lyhenteet	XVII
1 Johdanto	1
1.1 Teoksen aihepiiri: lähtökohtia ja rajouksia	1
1.2 Tutkimustehtävä	3
1.3 Jäämistösuunnittelun keinoista ja epävarmuustekijöistä	4
1.4 Teoksen pääpiirteittäinen rakenne	7
2 Parisuhdenormisto ja jäämistösuunnittelu	9
2.1 Aviovarallisuussuhteet ja jäämistösuunnittelu	9
2.1.1 Yleistä	9
2.1.2 Avioehtosopimus	10
2.1.2.1 Avioehtosopimuksen sisältö	10
2.1.2.2 Avioehtosopimus jäämistösuunnittelun keinona	12
2.1.2.3 Tuottoa ja surrogaattia koskevat määräykset	15
2.1.2.4 Avio-oikeudesta vapaata omaisuutta koskevat oikeustoimet ..	16
2.1.2.5 Avio-oikeudesta vapaata omaisuutta koskevan määräyksen peruminen tai kumoaminen	18
2.1.2.6 Avioehtosopimukseen otettavat muut ehdot	19
2.1.2.7 Avioehtosopimus ja perintöverotus	20

2.1.2.8	Avioehtosopimus sekä varainsiirto- ja luovutusvoittoverotus	24
2.1.3	Ositussopimus.....	29
2.1.3.1	Ositussopimus jäämistösuunnittelun välineenä	29
2.1.3.2	Ositussopimus ja verotus.....	31
2.1.4	Osituksen sovittelu	34
2.1.4.1	Osituksen sovittelu ja jäämistösuunnittelu.....	34
2.1.4.2	Osituksen sovittelu ja verotus.....	37
2.1.5	Lesken hallintaoikeus koko jäämistöön ja asuntoon	40
2.1.5.1	Hallintaoikeus ja jäämistösuunnittelu.....	40
2.1.5.2	Hallintaoikeus verotuksessa.....	42
2.1.6	Puolison ylivelkaisuuteen varautuminen	55
2.1.7	Nimiperiaate ja avioliitto	58
2.2	Avoliitto ja jäämistösuunnittelu	64
2.2.1	Yleistä	64
2.2.2	Avopuolisoiden yhteistalouden purkaminen ..	64
2.2.3	Avoliittoihin sovellettavat yleiset varallisuus oikeudelliset normit.....	69
2.2.4	Avoliitto ja jäämistösuunnittelun verokysymyksiä	70
2.2.4.1	Avopuolison veroluokka perintöverotuksessa	70
2.2.4.2	Omaisuu den siirrot avopuolison kuoleman jälkeen	71
2.2.4.3	Hyvityksen verokohtelu	72
3	Testamentti ja jäämistösuunnittelu.....	79
3.1	Testamenttisuunnittelun epävarmuustekijöitä	79
3.2	Testamenttausprosessin alkutoimet	81
3.3	Testamentintekijän määräysvalta	82
3.3.1	Yleistä	82
3.3.2	Lesken tasinkoetuoikeus ja lakisääteinen hallintaoikeus testamentintekijän määräysvallan rajoitteena	84

3.3.3	Rintaperillisen lakiosaoikeus testamentin- tekijän määräysvallan rajoitteena.....	93
3.3.3.1	Yleistä	93
3.3.3.2	Testamentti, avioehtosopimus, rintaperillisen lakiosa ja lesken PK 3:1a:n mukainen asumisoikeus.....	95
3.3.3.3	Testamentti, lakiosa ja perinnöstä luopuminen	99
3.3.4	Toissijaisten perillisten oikeus puolisonsa perineen lesken määräysvallan rajoitteena	101
3.4	Testamentin sisältö ja jäämistösuunnittelu	104
3.4.1	Testamenttiin sisällytettävistä ehdoista ja määräyksistä	104
3.4.1.1	Kielletyt ehdot	104
3.4.1.2	Testamenttisaannon kytkeminen perillisen tai testamentinsaajan velkaisuuteen.....	105
3.4.1.3	Leskeä lakiosavaateilta suojaavat ehdot	105
3.4.1.4	Jaon sisältöä ja testamentin tulkintaa koskevat määräykset	106
3.4.1.5	Avio-oikeusmääräys.....	111
3.4.1.6	Vastikkeelliset ehdot.....	114
3.4.1.7	Digitaalisesta jäämistövarallisuudesta määräminen	115
3.4.1.8	Kansainvälisen perittävän jäämistösuunnittelusta	117
3.4.2	Testamenttiluokittelut	126
3.4.3	Täysi omistusoikeustestamentti	131
3.4.4	Rajoitettu omistusoikeustestamentti	134
3.4.5	Täysi ja rajoitettu omistusoikeustestamentti ja verotus	143
3.4.5.1	Omistusoikeustestamentti ja verotus	143
3.4.5.2	Rajoitettu omistusoikeus- testamentti ja verotus	160

3.4.5.3	Esinelegaanin verotuksesta	169
3.4.6	Käyttöoikeustestamentti	172
3.4.6.1	Yleistä	172
3.4.6.2	Käyttöoikeuden haltijan oikeusasema	174
3.4.6.3	Omistajan oikeusasema	178
3.4.6.4	Käyttöoikeustestamentin tulkintaohjeet ja niiden vaikutus jälkisäädösmääräyksiin	179
3.4.6.5	Käyttöoikeus osituksessa ja perinnönjaossa	185
3.4.6.6	Käyttöoikeustestamentti ja suoja velkojia vastaan	187
3.4.7	Tuotto-oikeustestamentti.....	190
3.4.7.1	Yleistä	190
3.4.7.2	Tuotto-oikeuden kohteena olevan omaisuuden hallinto	190
3.4.7.3	Tuotto-oikeus ja rintaperillisen lakiosa.....	194
3.4.7.4	Tuotto-oikeudesta disponoiminen..	196
3.4.7.5	Tuotto-oikeustestamentti ja suoja velkojia vastaan	197
3.4.8	Käyttö- ja tuotto-oikeustestamentit ja verotus.....	199
3.4.8.1	Pääsäännöt	199
3.4.8.2	Perintöverotus.....	200
3.4.8.3	Juokseva tuloverotus.....	214
3.4.8.4	Muu verotus.....	226
3.4.9	Omistajattoman tilan testamentti	227
3.4.9.1	Omistajattoman tilan testamentti ja jäämistösuunnittelu	227
3.4.9.2	Omistajattoman tilan testamentti ja verotus.....	229
3.4.10	Dynaaminen testamentti	236
3.4.10.1	Dynaamisen testamentin käsitteestä.....	236

3.4.10.2	Testamenttausvallan delegointikiellon periaate	236
3.4.10.3	Ratkaisuvallan deegoiminen testamentin toimeenpanijalle.....	238
3.4.10.4	Ratkaisuvallan deegoiminen leskelle	249
3.4.10.5	Ratkaisuvallan deegoiminen testamentinsaajille	250
3.4.10.6	Dynaaminen testamentti ja perintöverotus	253
3.5	Testamentin toteutumisen varmistaminen.....	255
4	Henkivakuutus ja jäämistösuunnittelu	257
4.1	Yleistä henkivakuutuksista	257
4.1.1	Henkivakuutus, vakuutus sopimus ja vakuutusten luokittelu.....	257
4.1.2	Henkivakuutus jäämistösuunnittelun välineenä	259
4.1.3	Henkivakuutuksen epävarmuustekijöitä	261
4.2	Henkivakuutus jäämistöosituksessa	263
4.3	Henkivakuutus ja testamentti	267
4.4	Henkivakuutus, perintöosa ja lakiosa	270
4.5	Henkivakuutuksen edunsaajamääräys	276
4.5.1	Edunsaajamääräys ja sen tekeminen.....	276
4.5.2	Edunsaajan määrääminen ja edunsaajamääräyksen tulkinta.....	278
4.5.3	Edunsaajamääräyksen deegoiminen	283
4.5.4	Peruuttamaton edunsaajamääräys	284
4.6	Henkivakuutuksen edunsaajamääräys ja toissijaisten perillisten asema.....	288
4.7	Henkivakuutus ja velkojat.....	291
4.8	Henkivakuutukset ja verotus.....	293
4.8.1	Jäämistösuunnittelun kannalta keskeiset henkilövakuutukset ja erät muut sijoitusinstrumentit	293
4.8.2	Säästöhenkivakuutuksen kuolemantapauskorvauksen verotus	296

4.8.3	Säästöhenkivakuutuksen omistusoikeuden siirtyminen kuolemantapauksen johdosta	302
4.8.4	Kapitalisaatiosopimus kuolemantapauksessa ..	305
4.8.5	Pitkäaikaissäätämisen instrumentit kuolemantapauksessa	307
4.8.6	Muiden vapaaehtoisten eläkevakuutusten sekä osakesäästötilin verokohtelu kuolemantapauksessa	311
5	Lahja ja jäämistösuunnittelu	315
5.1	Yleistä	315
5.1.1	Lahjasta jäämistösuunnittelun keinona	315
5.1.2	Lahjan käsitteestä	317
5.1.3	Lahjakirjaan otettu edunvalvojamääräys.....	321
5.2	Ennakkoperintöjärjestelmä ja jäämistösuunnittelu	322
5.2.1	Ennakkoperinnöstä.....	322
5.2.2	Ennakkoperinnön laskemisesta naimattoman perittävän jälkeen	326
5.2.3	Ennakkoperinnön laskemisesta avioliitossa kuolleen perittävän jälkeen	328
5.2.3.1	Vastikenormeista.....	328
5.2.3.2	AL 94a § vastikkeeseen oikeuttavana normina	328
5.2.3.3	AL 94a § ja ylisuuri ennakkoperintö.....	333
5.2.3.4	Ennakkoperintö ja avio-oikeudesta vapaan omaisuuden vaikutus avio-osiin	339
5.2.3.5	Perittävän tekemän testamentin ja AL 94a §:n mukaisten vastikkeiden yhteensovittaminen....	345
5.2.3.6	AL 94 §:n mukainen hukkaamisvastike	346
5.2.4	Ennakkoperinnön vähentäminen	349
5.2.4.1	Reaalisen jäämistön määrittämisestä	349
5.2.4.2	Ennakkoperinnön vähentäminen lesken jälkeisessä perinnönjaossa.....	351

5.2.4.3	Vain ositusta varten annettu ennakkoperintömääräys	356
5.2.5	Ennakkoperintöä ja muita lahjoja koskevat erityiskysymykset perintö- ja lahjaverotuksessa	356
5.2.5.1	Ennakkoperintö ja muu lahja perintöverotuksessa	356
5.2.5.2	Ennakkoperintöolettamat perintöverotuksessa	361
5.2.5.3	Ennakkoperinnön arvostaminen perintöverotuksessa	363
5.2.5.4	Muut perintöverotuksessa huomioon otettavat lahjat	366
5.2.5.5	Lahjaveron vähentäminen perintöverosta	367
5.3	Lakiosajärjestelmä ja jäämistösuunnittelu	374
5.3.1	Yleistä.....	374
5.3.2	Lakiosa, avio-oikeus ja ositus	376
5.3.3	Suosiolahja	377
5.3.4	Testamenttiin rinnastuva lahja	386
5.3.5	Lesken antama lahja ja kuolleen puolison perillisten lakiosa	391
5.3.6	Yhteisten rintaperillisten perintöosan kasvattaminen ylisuurella lahjalla	392
5.3.7	Lakiosaoikeus ja täydennysvastuu	394
5.3.7.1	Lakiosaoikeus ja täydennysvastuun määrä	394
5.3.7.2	Täydennysvastuun vähentäminen ..	395
5.3.7.3	Aviopuolisoiden yhdessä antama lahja	397
5.3.7.4	Lahja lakiosaperillisen lähipiirille....	397
5.3.8	Lahja perillisen omistamalle yritykselle	399
5.3.8.1	Samastaminen perintöoikeudessa ...	399
5.3.8.2	Yhtiölle annetun lahjan lahjaverotuksesta	403
5.3.9	Ennakkoluovutusten arvostaminen.....	411
5.3.10	Lakiosaa koskevia erityiskysymyksiä perintöverotuksessa.....	412

6 Muut perittävän tekemät jäämistöön vaikuttavat määräämistoimet	415
6.1 Muista jäämistöön vaikuttamisen keinoista	415
6.2 Inter vivos vai mortis causa – rajankäyntiä vastikkeellisissa oikeustoimissa	423
6.2.1 Positiivinen perintösopimus vai kauppa	423
6.2.2 Positiivinen perintösopimus vai testamentti ...	427
6.3 Inter vivos vai mortis causa – rajankäyntiä vastikkeettomissa oikeustoimissa	433
6.3.1 Kielletty kuolemanvaraislahja vai ei	433
6.3.2 Lahjanlupaus	435
7 Perinnöstä luopuminen perittävän eläessä	441
7.1 Ennakkoluopuminen jäämistösuunnittelun välineenä	441
7.2 Ennakkoluopuminen ja verotus	448
8 Edunvalvonta ja jäämistösuunnittelu	453
8.1 Lahja, testamentti, kauppa ja perinnöstä luopuminen	453
8.2 Edunvalvontavaltuus jäämistösuunnittelun keinona.....	460
8.3 Lahjoitustahdon toteutumisen varmistaminen	466
8.4 Edunvalvojan määrääminen testamentatun omaisuuden hoitajaksi	468
8.5 Edunvalvonnasta suoritettujen palkkion verotus	469
9 Kokoavia näkökohtia	473
Liite	477
Lähdeluettelo	479
Oikeustapaushakemisto	491
Asiahakemisto	495